

УДК 378.016:37.02

О. О. Осова

ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СУЧАСНОГО ПІДРУЧНИКА З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

© Осова О. О., 2017
<http://orcid.org/0000-0001-7316-1196>
<http://doi.org/10.5281/zenodo.578478>

У статті розглянуто інноваційні аспекти конструювання підручників з іноземної мови на засадах аналізу їх дидактичних функцій. На основі аналізу науково-педагогічної та методичної літератури представлено визначення понять «функції підручника», «дидактичні функції підручника». З'ясовано погляди дидактів та методистів на визначення функцій підручника, зокрема з іноземних мов. Відображено варіативні підходи та інноваційні методичні технології: проблемне, особистісно-орієнтоване, програмоване, комп'ютерне, комунікативно-спрямоване, інтерактивне навчання тощо.

Представлено актуальність розробки електронних підручників, робота над якими розглядається як спроба зробити серйозний крок до рішення проблеми реалізації інноваційних технологій навчання іноземних мов.

З'ясовано, що проблема створення та застосування інновацій у контексті використання сучасних підручників з іноземної мови все ще не має однозначного рішення, що зумовлено низкою проблем.

Ключові слова: підручник, електронний підручник, іноземна мова, дидактичні функції підручника, інноваційні технології навчання.

Осовая О. А. Инновационный потенциал современного учебника иностранного языка.

В статье рассматриваются инновационные аспекты конструирования учебников иностранных языков на основе анализа их дидактических функций. В результате анализа научно-педагогической и методической литературы представлено определение сущности понятий «функции учебника», «дидактические функции учебника». Отражены взгляды дидактов и методистов на функции учебника иностранных языков. Представлены вариативные подходы и инновационные методические технологии: проблемное, личностно-ориентированное, программное, компьютерное, коммуникативно-направленное, интерактивное обучение и т.д.

Доказана актуальность разработки электронных учебников, работа над которыми рассматривается как попытка сделать серьезный шаг к решению проблемы реализации инновационных технологий обучения иностранным языкам.

Выявлено, что проблема создания и использования инноваций в контексте использования современных учебников иностранных языков все еще не имеет единого решения.

Ключевые слова: учебник, электронный учебник, иностранный язык, дидактические функции учебника, инновационные технологии обучения.

Osova O. O. Innovative potential of a modern foreign language textbook.

The article deals with innovative aspects of foreign language textbooks designing on the grounds of the analysis of their didactic functions. On the basis of the analysis of scientific and pedagogical as well as methodological literature such terms as «textbook functions», «textbook didactic functions» are defined. The author presents different opinions of specialists in didactics and methodologists as for the functions of textbooks, especially foreign language textbooks. Variable approaches and innovative methodological technologies: problem-based, individually-oriented, programmed, computer-aided, communicatively-oriented, interactive learning etc. are reflected.

The article proves the topicality of the development of electronic textbooks, work on which can be considered as an effort to make a serious step forward in solving the problem of realization of innovative technologies in foreign language teaching.

It is found out that the problem of the creation and application of innovations in the context of modern foreign language textbooks has not been completely solved yet, which is explained by a wide range of problems.

Key words: *textbook, electronic textbook, foreign language, textbook didactic functions, innovative educational technologies.*

Постановка проблеми. В умовах модернізації іншомовної освіти проблема підручникотворення є місцем перетинання таких важливих напрямків удосконалення процесу навчання іноземної мови, як відбір методичного доцільного й обов'язкового для засвоєння студентами навчального матеріалу, виявлення оптимальних способів подачі цього матеріалу, організація навчальної діяльності, розвиток пізнавального інтересу студентів.

У системі структурних компонентів теорії підручникотворення чільне місце займають функції підручника, оскільки функціонально-цільова спрямованість підручника визначає, якою мірою підручник з іноземної мови зможе виконувати своє призначення в досягненні максимальних результатів навчального процесу. Теоретичне обґрунтування функцій підручника з іноземної мови означає визначення самої категорії «функції»; вивчення їх зв'язку з метою навчання іноземної мови; динаміку змісту на різних етапах розвитку системи іншомовної освіти; способів і засобів реалізації функцій; співвідношення їх з дидактичними вимогами моделювання підручника.

Актуальність дослідження науково-методичних проблем підручника з іноземної мови обумовлена тим, що підручник є об'єктом, за допомогою якого здійснюється реальна взаємодія змісту освіти й процесу навчання іноземної мови. Проблема підручника зумовлює використання як загальної методики навчання іноземної мови, так логіки часткових методик.

Аналіз останніх публікацій. Як свідчить проведене дослідження, проблема підручника з іноземної мови широко обговорювалась в наукових колах. Зокрема, вагомий внесок щодо діагностики підручників іноземної мови знаходимо в дослідженнях О. Афанасьєвої, І. Бім, Л. Калініної, В. Кузовльової, С. Кузнецової, О. Коломінової, А. Кондакова, Я. Кодлюк, О. Тарнопольського, В. Редька, С. Роман та ін. Тому в галузі навчання іноземної мови зроблено певні кроки: визначено цілі, принципи, зміст навчання іноземної мови в загальноосвітніх навчальних закладах (Н. Басай, І. Бім, Н. Гальскова, В. Редько та ін.); збільшилася кількість публікацій, в яких висвітлюються основні положення концепцій підручників для навчання іноземної мови, пояснюється структура, надаються практичні рекомендації щодо використання матеріалів підручників (Т. Сірик, Л. Калініна, С. Роман, Н. Чумак).

Результати аналізу наявних підходів до конструювання підручників з іноземної мови дозволили виявити протиріччя між об'єктивною потребою в науково-методичній теорії, яка розкриває закономірності створення підручника й відсутністю цілісної системи уявлень про підручник з іноземної мови; реальною потребою дидактичних інновацій у підручниках, що реалізують у єдності змістовну й процесуальну сторони навчання та існуючою практикою створення підручників з іноземної мови.

Отже, актуальність проблеми та недостатній рівень її теоретичної і практичної розробленості дозволили визначити **мету** нашого дослідження – висвітлити інноваційний потенціал сучасного підручника іноземної мови у вищому педагогічному навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу. У ході дослідження виявлено, що єдині підходи до трактування сутності категорії «функція підручника» на сьогодні відсутні. Так, наприклад, Н. Талізїна трактує функціонально-цільову спрямованість підручника на основі аналізу цілей і змісту навчання у зв'язку з можливістю реалізації концепції поетапного формування розумових дій та вмій [10].

В. Бейлінсон у поняття «функції підручника» вкладає соціологічний зміст - роль, призначення, співвіднесення з метою [1]. І. Товпінець під час визначення змісту та складу функцій спирається на цільовий аспект: трактує функції як мету навчання, що проектується. З цих позицій функції підручника розглядаються «...як загальні нормативи моделювання і використання підручника, що визначають його цільову спрямованість і вибір засобів для реалізації діяльності навчання» [11, с. 34].

На думку І. Лернера, вихідним пунктом в аналізі функцій підручника мають виступати суспільні цілі й умови навчання. Оскільки підручник є основним носієм соціального досвіду, що втілений у відповідній моделі навчання, провідною вбачається функція керівництва навчально-пізнавальною діяльністю, а підручник має процесуальну спрямованість [4]. Саме ці компоненти створюють метасистему для процесу навчання, тому їх аналіз сприяє виокремленню глобальних функцій підручника. Д. Зуєв звертає увагу на дидактичну функцію підручника, під якою розуміє «...цілеспрямовані сформовані його властивості (якості) як носія змісту освіти й основного книжкового засобу навчання, що найбільш повно відповідає цільовому призначенню підручника у процесі реалізації змісту освіти в умовах розвивального, виховуючого навчання» [3]. Вчений виокремлює розвивально-виховну функцію, оскільки вона, як провідна, пронизує всі інші функції підручника.

Дидакти та методисти визначають від семи до дванадцяти функцій підручників, а в переліку В. Бейлінсона нараховується до сорока за рахунок диференціації їх складу. Вченими-методистами найчастіше називаються такі функції: інформаційна, трансформаційна, систематизуюча, закріплення й самоконтролю, самоосвіти, інтегруюча, координуюча, розвивально-виховна, світоглядна, синтезуюча, ціннісно-орієнтаційна [1; 4].

Як відомо, підручник з іноземної мови виконує роль засобу управління навчальною діяльністю студентів і є одним із основних інструментів реалізації інноваційних технологій навчання іноземних мов. Він відображає концептуальні положення системи навчання, базується на методологічних засадах, апробованих у практиці викладання іноземних мов, забезпечує цілеспрямоване й водночас гнучке управління навчальним процесом.

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що в педагогічних навчальних закладах України у процесі підготовки студентів широко

використовують не лише вітчизняне методичне забезпечення, а й підручники британських (Pearson Longman, MacMillan, Express Publishing, Oxford University Press та ін.), німецьких (Hueber, Langenscheidt, Cornelsen, Klett та ін.), французьких (Cle International, Hachette та ін.) видавництв навчальної літератури.

Результати аналізу процесу формування іншомовної професійної компетентності майбутніх учителів, а також функціонального, структурного та компонентно-типологічного аналізу підручників з іноземних мов дозволяють стверджувати, що сучасні вітчизняні й закордонні підручники й посібники з іноземних мов, які забезпечують реалізацію інноваційних технологій навчання, повинні бути зорієнтованим на превалювання активних та інтерактивних методів навчання, оскільки вони більше мотивують студентів до активної участі у навчальному процесі, ніж традиційні методи. Крім того, будучи орієнтованими на практичне застосування здобутих студентами знань, сформованих умінь та навичок, сприяють реалізації принципу інтеграції теорії з практикою у навчанні.

Підручник з курсу «Іноземна мова» вважається одним із основних засобів формування у студентів іншомовної комунікативної компетенції, а на її основі – компетентності та її складових, зокрема: лінгвістичної компетенції і компетентності, у тому числі мовної й мовленнєвої. У зміст підручника з іноземної мови входить навчальний матеріал з таких навчальних предметів, як іноземна мова, географія, історія, зарубіжна література тощо [5; 8].

Крім того, підручники з курсів навчальних дисциплін «Іноземна мова» та «Іноземна мова за професійним спрямуванням» повинні містити необхідну кількість методичних розробок для самостійного опрацювання студентами, оскільки близько 50% усього навчального часу відводиться їм для самостійної роботи. Ці розробки повинні бути зорієнтовані на виконання студентами усіх видів навчальної діяльності.

Аналіз підручників та посібників британських, американських та німецьких видавництв, згаданих вище, свідчить, що вони користуються більшою популярністю, ніж вітчизняні, оскільки: мають модульну організацію навчального матеріалу; перелік тем модулів відповідає вимогам робочої навчальної програми; навчальні тексти містять цікаву інформацію, що мотивує студентів до навчання; наявне домінування комунікативно-орієнтованого підходу, комунікативних стратегій, орієнтація на застосування активних та

інтерактивних методів навчання, що значно підвищує рівень мотивації студентів; використання великої кількості мовних та мовленнєвих моделей, що використовуються у повсякденному вжитку; наявність книги для викладача, що пропонує методичну підтримку кожного навчального заняття; наявність модульних та проміжних тестів; наявність у комплекті аудіо-, а у більшості випадків – й відеоматеріалів до кожної теми модуля, що дає змогу формувати у студентів уміння та навички сприйняття іноземної мови на слух; наявність комплексу методичних розробок, що дає можливість виконувати із студентами усі види навчальної діяльності: читання, аудіювання, говоріння, письмо та формувати у них усі складові іншомовної комунікативної та іншомовної професійної компетенцій та компетентностей; велика кількість додатків у формі таблиць та схем, що містять граматичний і лексичний матеріал, вивчення якого спричинює особливі труднощі у студентів; гарне оформлення.

Як свідчить проведене дослідження, у більшості підручників вітчизняних авторів (Євгененко Д.А., Возна М.О., Палій О.А., Щербань Н.П., Парашук В.Ю. та ін.), інноваційний аспект дидактичних функцій реалізовано частково: наявність недостатньої кількості проблемних завдань; поза увагою залишається розвиток навичок діалогічного мовлення; не передбачено завдання та вправи на розвиток аудитивних умінь; недостатнім є ілюстративний ряд, обмежене використання його функцій: фото, малюнки, графіки, діаграми, які ілюструють соціокультурний контекст ситуацій, пред'явлені в незначній кількості або взагалі відсутні.

Проаналізувавши автентичні джерела, які використовуються як додаткові з метою навчання діалогічного мовлення, ми дійшли висновку, що аудіовізуальні засоби навчання займають одне з провідних місць у них. Саме наявність CD для аудіювання та перегляду навчальних фільмів посилює інноваційний аспект дидактичних функцій та надає їм ще безлічі переваг перед вітчизняними навчальними курсами.

Але, незважаючи на те, що автентичні підручники та посібники з іноземних мов є комунікативно спрямованими навчальними матеріалами, охоплюють усі види мовленнєвої діяльності, як правило, належним чином проілюстровані, мають широкий спектр інноваційних методів навчання, вони не враховують специфіки умов викладання іноземної мови у ВНЗ України, не

враховують труднощів вивчення цієї мови на базі української, презентують лише загальну культуру країни, мова якої вивчається.

Отже, інноваційний потенціал підручників іноземної мови розкривається шляхом:

- упровадження наскрізної проектної роботи студентів. Цей вид навчальної роботи вимагає сформованість умінь і навичок користування мережею Інтернет та інформаційного пошуку на професійних іншомовних сайтах та у галузевих словниках;

- наведення у посібниках зразків кейсів (case studies) та інших проблемних і ситуативних завдань, у яких моделюються певні професійні ситуації, а від студентів очікується виявлення вмій прийняти відповідне професійне рішення та оформити його за допомогою іншомовних вербальних засобів;

- аудіо- та відеосупроводів до кожної теми модуля, що дає змогу формувати у студентів уміння та навички сприйняття іноземної мови на слух;

- наявності інтерактивних вправ, які забезпечують реалізацію комунікативного підходу у навчанні іноземної мови;

- можливості здійснювати само- та взаємоконтроль;

У ході дослідження виявлено, що значні можливості для реалізації інноваційних технологій навчання іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладів України надає використання електронних підручників у освітньому процесі.

Дослідники [3-5] відзначають поступову заміну моделі традиційного навчання іноземних мов широким спектром контактів з медіа-текстами (здебільшого екранними й аудіовізуальними), що неможливо не враховувати в навчальному процесі. Саме тому в останнє десятиріччя електронні підручники почали широко використовуватися наряду з традиційними, оскільки вони надають широкі можливості для реалізації інноваційних технологій навчання іноземних мов. Як свідчить проведене дослідження, більшість перших електронних навчальних видань представляли собою електронні копії друкованих видань і, здебільшого, не враховували інноваційних комп'ютерних можливостей подачі матеріалу. Однак, останнім часом значна увага приділяється розробці електронних підручників, роботу над якими можна

розглядати як спробу зробити серйозний крок до рішення проблеми реалізації інноваційних технологій навчання іноземних мов.

У контексті досліджуваної проблеми варто відмітити, що електронні підручники є важливим засобом реалізації інноваційних технологій навчання іноземних мов та мають значні переваги, у порівнянні з друкованими. Так, однією із переваг електронного підручника є новий принцип побудови навчального матеріалу, основними рисами якого є багаторівневість подання інформації, що підлягає засвоєнню, та поєднання інформаційних масивів різних типів на підставі асоціацій в єдине смислове ціле [2].

Наступна перевага електронного підручника полягає в можливості здійснення діяльнісного характеру навчання. Використання гіпермедійних можливостей сучасних комп'ютерних технологій дозволяє включити до складу підручника структурні елементи, які надають можливість комплексного використання в навчанні як традиційних видів навчальної діяльності, так і нових – опрацювання теоретичного матеріалу на динамічних моделях, проведення комп'ютерного експерименту, розв'язування задач в інтерактивному режимі тощо.

Надзвичайно важливими є мотиваційні аспекти комп'ютерного навчання, тобто ще однією перевагою використання електронного підручника є стійке мотиваційне заохочення студента.

Використання засобів мультимедіа в електронному підручнику дозволяє збагатити процес навчання наочним високоякісним ілюстративним матеріалом: двохвимірними, об'ємними, статичними та динамічними зображеннями, звуковим супроводом відображеного на екрані матеріалу та дій того, хто навчається. Це зумовлює ще одну важливу перевагу електронного гіпертекстового підручника, яка полягає в тому, що аудіовізуальне подання матеріалу включає в систему сприйняття та запам'ятовування образну й емоційну пам'ять і таким чином суттєво впливає на формування уявлень, які посідають центральне місце в образному та словесно-логічному мисленні.

Перевага гіпертекстового електронного підручника полягає у забезпеченні якісного зворотного зв'язку з тим, хто навчається. Цей зв'язок досягається завдяки інтерактивному характеру взаємодії студента з середовищем електронного підручника і наявності автоматизованої системи діагностики знань.

Також електронний підручник відрізняється від друкованого своєю інтегрованістю. Він поєднує різні компоненти системи дидактичних засобів: підручник, що містить теоретичний матеріал, задачі для його опрацювання та засвоєння; засоби для проведення комп'ютерного експерименту; тестові завдання для різних видів контролю якості знань.

Електронний підручник забезпечує також багатоваріантність, багаторівневість і різноманіття перевірочних завдань, тестів. Електронний підручник дозволяє надавати всі завдання й тести в інтерактивному й навчальному режим [9].

Однак, проблема його створення та застосування, як свідчить практика, все ще не має однозначного рішення, що зумовлено відсутністю у вищих навчальних закладах доступної якісної комп'ютерної техніки у достатній кількості; незабезпеченість ліцензованими програмними засобами; неготовність викладачів до використання електронного навчального забезпечення; неможливість адаптувати наявне електронне навчальне забезпечення до потреб конкретного викладача у досягненні навчальних цілей у конкретній академічній групі; слабка інформованість навчальних закладів та викладачів про новини у світі навчальних комп'ютерних програм, відсутність доступного методичного, дидактичного, педагогічного опису наявного електронного навчального забезпечення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, проведене дослідження дозволяє стверджувати, що у структурі, змісті й функціях підручників з іноземних мов знайшли відображення варіативні підходи та інноваційні методичні технології: проблемне, особистісно-орієнтоване, програмоване навчання, комп'ютерне, комунікативно-спрямоване, інтерактивне навчання тощо. Покоління сучасних вітчизняних підручників значно відрізняється від минулих. Але інноваційний потенціал більш глибоко представлено у зарубіжних підручниках. У них на високому науково-методичному рівні реалізовано інформаційну, трансформаційну, систематизуючу, інтегруючу та розвивально-виховну функції. Комплекс традиційних функцій отримав нове багатопланове втілення. Функції сучасного підручника розширюються, набувають нового наповнення, підсилюється роль окремих функцій: мотиваційної, інтегруючої, систематизуючої, розвитку ключових компетенцій в галузі вивчення іноземних мов. Розвитку самостійної

пізнавальної діяльності в межах інформаційного гіпетекстового простору сприяє електронний підручник. Останній набуває домінуючого сенсу, оскільки стимулює орієнтування студента в медіаосвітньому інформаційному просторі.

Перспективами подальшого пошуку у напрямку дослідження є вивчення функціональної спрямованості підручника іноземної мови, що зумовлена цілями та завданнями навчання, еволюції змісту та спрямованості дидактичних функцій в розробці теорії підручника.

Література

1. Бейлинсон В. Г. Арсенал образования / В.Г. Бейлинсон. - М. : Книга, 1986. – 238 с.
2. Гризун Л. Е. Дидактичні основи створення сучасного комп'ютерного підручника : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. пед. наук : 13.00.09 / Л. Е. Гризун. - Х., 2002. - 20 с.
3. Зуев Д. Д. Школьный ученик / Д. Д. Зуев. - М. : Педагогика, 1983. – 240 с.
4. Каким быть ученику : Дидактические принципы построения / под ред. М. Я. Лернера, Н. М. Шахмаева. - М. : Изд-во РАО, 1992. - Ч. 2. - 160 с.
5. Ковальчук О. С. Деякі технології вивчення іноземної мови для реалізації ідей полікультурної освіти [Електронний ресурс] / О. С. Ковальчук. – Режим доступу : 13.01.10: http://www.nbuu.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ped/2008_14/kovalchuk.pdf
6. Левшин М. Електронний підручник у системі навчально-методичного забезпечення ВНЗ / М. Левшин, Ю. Прохур, О. Муковіз // Вища освіта України. – 2007. – № 1. – С. 60–67.
7. Осова О. О. Die neuen Technologien als Notwendigkeit im Fremdsprachenunterricht : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка»], (Суми, 03 грудня 2015 р.) / МОН України, КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. – Суми: видавничо-виробниче підприємство «Мрія», 2015. – С. 148-151.
8. Редько В. Г. Сучасний шкільний підручник іноземної мови у контексті процесу оновлення змісту освіти / В. Г. Редько // Україна – країни Сходу: від діалогу педагогічних систем до діалогу культур і цивілізацій : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф., 18 – 19 травня 2001 р. – К. : Фенікс, 2002.

9. Сапрыкина Г. А. Электронный учебник – современное средство обучения [Электронный ресурс] / Сапрыкина Г. А. – Режим доступа : <http://www.websib.ru/ites/2003/06-01.htm>

10. Талызина Н. Ф. Место и функции учебника в учебном процессе / Н. Ф. Талызина // Проблемы школьного учебника : сб. статей. - М. : Просвещение, 1978. - Вып. 6. Вопросы теории учебника. - С. 18-33.

11. Товпинец И. П. Концепция учебника и его структурирование // Проблемы школьного ученика : сб. статей / сост. Г. А. Молчанова. - М. : Просвещение, 1991. - Вып. 20. - С. 34-44.